

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА; СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА; ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

УДК 343.102:343.132
DOI <https://doi.org/10.32837/chern.v0i5.286>

І. І. Кравчук
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри правознавства
Поліського національного університету
orcid.org/0000-0002-9040-6930

М. В. Андрушко
студентка магістратури спеціальності «Право»
Поліського національного університету
orcid.org/0000-0002-7160-4544

ПОНЯТТЯ ТА ПРИНЦИПИ ВЗАЄМОДІЇ СЛІДЧОГО З ОПЕРАТИВНИМИ ПІДРОЗДІЛАМИ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

У статті розглянуто поняття взаємодії органів досудового розслідування з оперативними підрозділами Національної поліції в межах кримінального провадження та з метою розкриття і розслідування кримінальних правопорушень. Вона передбачає використання спільних зусиль у розкритті та розслідуванні кримінальних правопорушень через поєднання методів та засобів, властивих цим службам. Звертається увага на необхідність такої взаємодії і вказується на її ефективність. Взаємодія слідчого та оперативних підрозділів зумовлена такими об'єктивними передумовами, як спільність завдань; відмінність у повноваженнях; специфічність сил, засобів та методів боротьби зі злочинністю; самостійність та підвищення рівня роботи з попередження та розкриття кримінальних правопорушень. Взаємодія між слідчим та оперативними підрозділами може реалізовуватися як у процесуальній формі, врегульованій нормами кримінального процесуального законодавства, так і в непроцесуальній, або організаційній. Окрема увага приділяється визначенню та аналізу основних принципів такої взаємодії в кримінальному провадженні, що забезпечують повне, швидке та неупереджене досудове розслідування кримінальних правопорушень. Основними принципами взаємодії слідчого з оперативними підрозділами є дотримання законності, конституційних прав і свобод громадян; комплексне використання сил та засобів; персональна відповідальність кожного; самостійність слідчого в прийнятті рішень, а оперативних підрозділів – у виборі засобів та методів оперативно-розшукової діяльності; узгодженість планування слідчих дій та оперативно-розшукових заходів; безперервність взаємодії в межах розслідування та розкриття кримінальних правопорушень до прийняття рішення щодо кримінальної справи. Установлено також основні завдання взаємодії: забезпечення невідкладних слідчих дій та оперативно-розшукових заходів під час кримінальних правопорушень; всебічне та об'єктивне розслідування кримінальних правопорушень, своєчасне викриття та притягнення до кримінальної відповідальності осіб, які їх вчинили, а також розшук осіб, що зникли; вживання заходів, спрямованих на відшкодування матеріальних збитків, завданих громадянам та організаціям незалежно від форм власності злочинними діями винних осіб.

Ключові слова: взаємодія, орган досудового розслідування, слідчий, оперативні підрозділи, кримінальне провадження.

Kravchuk I. I., Andrushko M. V. CONCEPTS AND PRINCIPLES OF INVESTIGATOR'S INTERACTION WITH OPERATIONAL DIVISIONS IN CRIMINAL PROCEEDINGS

The article considers the concept of interaction of pre-trial investigation bodies with operational units of the National Police within the framework of criminal proceedings and for the purpose of detection and investigation of criminal offenses. It involves the joint effort to detect and investigate criminal offenses by combining the methods and tools inherent in these services. Attention is drawn to the need for such interaction and indicates its effectiveness. The interaction of the investigator and operational units is conditioned by such objective preconditions as common tasks; difference in their powers; specificity of forces, means and methods of fight against crime; independence and increasing the level of work on prevention and detection of criminal offenses. The interaction between the investigator and the operational units can be realized both in the procedural form, which is regulated by the norms of the criminal procedural legislation, and in the non-procedural form or organizational. Particular attention is paid to the definition and analysis of the basic principles of such cooperation in criminal proceedings, which provide a full, rapid and impartial pre-trial investigation of criminal offenses. The main principles of the investigator's interaction with the operational units are observance of the law, constitutional rights and freedoms of citizens; integrated use of forces and means; personal responsibility of everyone; independence of the investigator in decision-making, and operational units – in the choice of means and methods of operational and investigative activities; consistency of planning of investigative actions and operative-search measures; continuity of cooperation within the investigation and disclosure of criminal offenses until a decision is made on a criminal case. The main tasks of interaction are also established: provision of

urgent investigative actions and operative-search measures at commission of criminal offenses; comprehensive and objective investigation of criminal offenses, timely detection and prosecution of those who committed them, as well as the search for missing persons; implementation of measures aimed at compensating for material damage caused to citizens and organizations, regardless of ownership, by criminal actions of the perpetrators.

Key words: interaction, pre-trial investigation body, investigator, operative subdivisions, criminal proceedings.

Актуальність теми дослідження. Невизначена та нестабільна обстановка у сфері державно-правового устрою, а також скорочення матеріально-технічної бази науки, зокрема юридичної, призвели до відставання наукової думки від потреб слідчої і судової практики, відсутності стимулів розробки фундаментальних та прикладних проблем останньої. Окрім цього, загострена соціально-економічна обстановка, правова безграмотність зумовлюють безперервне підвищення рівня злочинності в Україні. Ураховуючи викладене, можна зауважити, що криміногенна обстановка, яка склалася, та пов'язані з цим нові завдання з боротьби зі злочинністю порушують питання створення таких форм організації та діяльності правоохоронних органів, які забезпечать зміцнення правопорядку та ефективність боротьби з нею. Це стосується і такої специфічної галузі діяльності, як кримінальне судочинство, тобто порядку взаємодії органів досудового розслідування та оперативних підрозділів. Остання посідає не останнє місце в структурі взаємовідносин органів, які безпосередньо провадять діяльність із розкриття та розслідування кримінальних правопорушень.

Питання організації взаємодії стають усе більш актуальними, що робить винятково значущими відповідні дослідження як загальнотеоретичного, так і прикладного характеру. Взаємодія органів досудового розслідування та оперативних підрозділів є предметом спеціальних наукових досліджень. Питаннями принципів їх взаємодії у свій час займалися такі дослідники, як В.М. Биков, Л.Я. Гордін, О.Я. Дубинський, В.С. Зеленецький, Л.М. Лобойко, Б.Я. Петелін, В.В. Пивоваров, М.А. Погорецький, Д.П. Письменний, О.В. Синекий, С.В. Слінько та ін. У їхніх наукових працях сформульовані важливі положення процесуального, організаційного та психологічного характеру, які є теоретичним підґрунтям подальших досліджень з урахуванням сучасних реалій.

Метою дослідження є аналіз поняття та умов (принципів) взаємодії слідчого з оперативними підрозділами, їх характеристика в умовах чинного кримінально-процесуального законодавства.

Поняття «взаємодія» багатогранне, і різні науки визначають його з різних сторін. Згідно з філософськими поглядами взаємодія – філософська категорія, що відображає процеси впливу об'єктів одне на одного, їх взаємну зумовленість та породження одним об'єктом іншого. Взаємодія – це об'єктивна та універсальна форма руху, розвитку, яка визначає існування та

структурну організацію будь-якої матеріальної системи.

Конкретизуючи це поняття, можна розглянути взаємодію органів внутрішніх справ, як це запропоновано наукою оперативно-розшукової діяльності, за якою взаємодія – це діяльність, яка полягає в найбільш доцільному виборі та реалізації організаційних та тактичних заходів, спрямованих на створення оптимальних умов для вирішення завдань боротьби зі злочинністю через здійснення впорядкованих та взаємопов'язаних дій двома або більше суб'єктами [1, с. 36].

Ще більш конкретизуючи поняття та залишаючись у межах науки оперативно-розшукової діяльності, можна зробити висновок, що «взаємодія оперативних підрозділів та слідства – це основана на законі, узгоджена цілями, місцем та часом діяльність суб'єктів, здійснювана з метою попередження, розкриття та розслідування кримінальних правопорушень, а також розшуку злочинців» [2, с. 13–14].

Необхідність тісної співпраці слідчого апарату з оперативними підрозділами визначається тим, що загальні завдання вони вирішують різними методами. Органи досудового розслідування роблять це в процесуальній формі, тобто за допомогою провадження слідчих (розшукових), процесуальних дій, тоді як оперативні підрозділи – у вигляді оперативно-розшукових заходів.

Характеризуючи сутність взаємодії слідчого апарату та оперативних підрозділів, С.В. Мурашов зазначив, що вона передбачає спільні зусилля в розкритті та розслідуванні кримінальних правопорушень через поєднання методів та засобів, властивих цим службам. За умов чіткого розмежування повноважень слідства та оперативних підрозділів взаємодія слідчого та оперативних підрозділів зумовлена об'єктивними передумовами:

– спільністю завдань, що стоять перед ними, з розкриття кримінальних правопорушень. Працівники органів досудового розслідування та оперативних підрозділів за своїм службовим становищем зобов'язані запобігати кримінальним правопорушенням, припиняти і розкривати їх, спрямовувати свої дії на ліквідацію злочинності і причин, що її породжують;

– відмінністю повноважень. Дії слідчого спрямовані на отримання доказів, а оперативних підрозділів – на встановлення джерел доказових фактів, реалізованих у докази слідчими.

– специфічністю сил, засобів та методів боротьби зі злочинністю. Діяльність слідчих підрозділів суворо регламентована кримінально-процесуаль-

ним законом, що визначає характер застосовуваних ними засобів і методів. Робота оперативних підрозділів формується з адміністративно-правової, процесуальної (у вигляді дізнання), а також оперативно-розшукової діяльності. Остання характерна лише їм і має найвагоміше значення в обсязі засобів та методів, що застосовуються ними у взаємодії зі слідчими;

– самостійністю слідчого та оперативних співробітників, що впливає з відсутності адміністративної підпорядкованості їх одне одному. Взаємодіючи, вони застосовують на власний розсуд ті чи інші властиві їм засоби та методи. Взаємодія не може будуватися на підпорядкуванні, в її основу має бути покладена незалежність кожного з органів, які співпрацюють;

– підвищенням рівня роботи з попередження та розкриття кримінальних правопорушень. Правильно організована взаємодія допомагає правоохоронним органам підвищити якість та ефективність своєї роботи, дозволяє досягти вирішення завдань, що стоять перед ними, за мінімальних витрат сил та засобів [3, с. 297–298].

Взаємодія між органами досудового розслідування та оперативними підрозділами може реалізовуватися у двох основних формах. Перша форма – процесуальна взаємодія, яка чітко регламентована нормами кримінального процесуального законодавства і може здійснюватися за допомогою проведення оперативними підрозділами слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій за письмовим дорученням слідчого; здійснення приводу підозрюваного або ж свідка; затримання підозрюваного, його розшукування тощо. Друга форма – непроцесуальна (організаційна) взаємодія, яка реалізується створенням слідчо-оперативних груп, розробленням спільних планів проведення слідчих (розшукових) дій і тактичних операцій, сумісних організаційних заходів з ефективного використання криміналістичних засобів і методів, взаємним обміном інформацією тощо. Слід наголосити, що порушення процесуальних форм взаємодії під час розслідування кримінальних правопорушень може призвести до неможливості використання в межах кримінального провадження отриманих у результаті такої взаємодії даних як доказової інформації.

Проте тісний та всебічний взаємозв'язок служб, які здійснюють правоохоронну функцію, спільність цілей і завдань не усуває значної диференціації в правовому регулюванні діяльності, не виключає деяких відмінностей залежно від особливостей кожного органу, який здійснює свої функції, вказані законом. У процесі розкриття та розслідування кримінальних правопорушень слідчий та оперативні підрозділи ухвалюють від імені держави владні рішення, що підтверджують

наявність у кожного з них певних прав і обов'язків чи їх відсутність. Прийняті ними рішення щодо фізичних та юридичних осіб мають владний характер і підлягають обов'язковому виконанню.

Таким чином, реалізованим рішенням у процесі взаємодії між оперативними підрозділами та слідчими притаманний метод владних розпоряджень.

Взаємодія є однією з функцій управлінської діяльності, вона забезпечує поділ праці та узгодженість дій, дозволяє економити сили, гроші, час. За допомогою взаємодії реалізуються завдання, які не можна вирішити розрізненими і роз'єднаними діями. Управління взаємодією в боротьбі зі злочинністю передбачає наявність певного режиму цієї взаємодії, підтримка цього режиму в заданому стані, постійне його вдосконалення з метою забезпечення дедалі більшої ефективності правоохоронної діяльності – усе це дозволяє зробити висновок, що одним із найважливіших шляхів активізації та оптимізації взаємодії у сфері кримінальної політики є саме система управління боротьбою зі злочинністю [4, с. 52–54].

Одним із завдань взаємодії слідчого та оперативних підрозділів є їх організація як об'єднання людей. Організація дозволяє сформувати єдину управлінську систему, певну будову, схему, місце та роль кожної сторони, дає можливість відпрацювати прийоми та методи взаємодії. Організація взаємодії включає встановлення прав та обов'язків сторін, порядок відносин, розстановку сил та засобів. Організація взаємодії між органами досудового розслідування та оперативними підрозділами не є можливою без інформаційного забезпечення.

Взаємодіючи, сторони збирають, накопичують, зберігають, аналізують отримують інформацію, яка згодом реалізується через прийняття важливих управлінських рішень у межах конкретних кримінальних проваджень. Взаємодіючи, слідчий та оперативні підрозділи постійно відстежують обстановку, намагаються передбачити її зміни, визначають та прогнозують динаміку зростання та спаду злочинних виявів.

Взаємодія між органами досудового розслідування та оперативних підрозділів не є можливою без належного керівництва. За допомогою керівництва уточнюються цілі та завдання взаємодії, конкретизуються прийоми та методи, відпрацьовується тактика та стратегія, підвищується ефективність, досягається кінцевий результат. Це впливає на поведінку конкретних людей, що взаємодіють між собою [5, с. 337].

Особливого значення в процесі взаємодії слідчого та оперативних підрозділів приділяється контролю. Контроль дозволяє своєчасно виявляти можливі недоліки та недогляди в процесі взаємодії, конкретизувати раніше ухвалені рішення

ня, оцінювати проміжний та кінцевий результат діяльності.

Торкаючись питання про нормативну основу, слід зазначити, що основним нормативним актом, що регулює процес взаємодії слідчих органів та оперативних підрозділів, є Наказ Міністерства внутрішніх справ «Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні» від 07.07.2017 р. № 575 [6]. Цей нормативно-правовий акт не дає визначення взаємодії, але можна визначити основні принципи такої взаємодії, що полягають у: 1) дотриманні законності, конституційних прав і свобод громадян; 2) комплексному використанні сил та засобів; 3) персональній відповідальності слідчого, керівників оперативних підрозділів за проведення та результати слідчих дій та оперативно-розшукових заходів; 4) самостійності слідчого в прийнятті рішень, окрім випадків, передбачених кримінально-процесуальним законодавством; 5) самостійності співробітників оперативних підрозділів у виборі засобів та методів оперативно-розшукової діяльності в межах чинного законодавства; 6) узгодженості планування слідчих дій та оперативно-розшукових заходів; 7) безперервності взаємодії в межах розслідування та розкриття кримінальних правопорушень.

Розглянемо зазначені принципи докладніше:

1) принцип дотримання законності, конституційних прав громадян нерозривно пов'язаний із відповідністю закону конкретних дій та актів, неухильним виконанням законів усіма учасниками суспільних відносин. Сказане стосується й аналізованої взаємодії. До того ж можна сміливо стверджувати, що лише з дотриманням принципу законності повною мірою можуть бути реалізовані вимоги всіх інших принципів цієї взаємодії. Стосовно цього принцип законності знаходить свій конкретний вияв:

– у суворому дотриманні слідчим та оперативними підрозділами кримінально-процесуального законодавства, відомчих нормативних актів МВС;

– у запобіганні, припиненні та усуненні інших порушень законності з боку будь-якої особи, про які стає відомо слідчому та оперативним підрозділам у процесі їх взаємодії [7, с. 280];

2) комплексне використання сил і засобів, які мають слідчий та оперативні підрозділи, припускає, по-перше, що взаємодія здійснюватиметься у всіх формах з урахуванням конкретних ситуацій; по-друге, слідчі (розшукові) дії та оперативно-розшукові заходи повинні становити єдиний процес установлення істини в справі. На основі інформації, отриманої внаслідок оперативно-розшукової діяльності, слідчий відкриває кримі-

нальне провадження. Результати проведених ним слідчих (розшукових) дій досить часто вимагають здійснення оперативно-розшукових заходів, які дозволяють окреслити та провести слідчі дії щодо встановлення та закріплення доказів у справі;

3) самостійність слідчого в прийнятті рішень. Дія цього принципу впливає з процесуального статусу слідчого та характеру його процесуальних відносин з оперативними підрозділами. Під час здійснення досудового розслідування всі рішення про його спрямування та провадження слідчих (розшукових) дій слідчий приймає самостійно, окрім випадків, коли законом передбачено погодження прокурора або дозвіл слідчого судді, та несе повну відповідальність за їх законне та своєчасне проведення. Крім того, він оцінює зібрані докази за своїм внутрішнім переконанням, основаним на всебічному, повному та об'єктивному розгляді всіх обставин справи у їх сукупності, керуючись законом;

4) самостійність оперативних підрозділів у виборі способів та методів оперативно-розшукової діяльності (у межах чинного законодавства) полягає в тому, що оперативний працівник самостійно здійснює оперативно-розшукові заходи щодо виявлення та затримання осіб, які вчинили кримінальне правопорушення; сам визначає розшукові заходи, для проведення яких мають бути використані сили та засоби інших служб та своєчасно залучає до співпраці ці служби; несе відповідальність за якісне проведення оперативно-розшукових заходів [8, с. 220–221];

5) плановість взаємодії – найважливіший принцип. Необхідно здійснювати узгоджене планування слідчих та розшукових заходів, будувати всю роботу планово. Планування допомагає слідчим і оперативним підрозділам під час виконання своїх функцій урахувати різні ситуації, ефективно використовувати свої можливості. У плані необхідно передбачати участь усіх заінтересованих служб.

План розслідування визначає сфери та порядок їх взаємодії. Планування може бути як єдиним, так і роздільним. Роздільний план застосовують тоді, коли потрібно розшифрувати конкретний зміст оперативно-розшукових заходів, відображення яких у загальному плані є недоцільним. Також роздільний план складають для здійснення найскладніших слідчих дій;

6) безперервність взаємодії під час розслідування кримінальних правопорушень означає, що вона починається з моменту надходження заяви або повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення, таке, що готується, або ж безпосереднє виявлення ознак останнього, підстав для розшуку особи, яка його вчинила. Надалі тривалість та інтенсивність взаємодії зумовлюються обставинами та інтересами справи; взаємодія три-

ває стільки, скільки вимагає сформована в справі слідча ситуація [9, с. 336–337].

Крім принципів, законодавство визначає основні завдання взаємодії:

– забезпечення невідкладних слідчих дій та оперативно-розшукових заходів під час кримінальних правопорушень;

– всебічне та об'єктивне розслідування кримінальних правопорушень, своєчасне викриття та притягнення до кримінальної відповідальності осіб, які їх вчинили, а також розшук осіб, які зникли;

– здійснення заходів, спрямованих на відшкодування матеріальних збитків, завданих громадянам та організаціям незалежно від форм власності злочинними діями винних осіб.

Необхідно зазначити: якщо два перших завдання вирішуються органами внутрішніх справ досить на високому рівні, то третє завдання щодо відшкодування майнових збитків у сучасних умовах є майже недосяжним.

Таким чином, можна сформулювати уявлення про процес взаємодії співробітників слідчих та оперативних підрозділів, який полягає у покладенні в основу своєї діяльності професійних навичок та знань у різних галузях наук, а також вони мають різну робочу компетенцію, оснований на принципі законності та спрямовану на досягнення значних результатів діяльності, що полягає у виявленні, розкритті та розслідуванні кримінальних правопорушень.

Сам процес взаємодії відбувається відповідно до положень кримінально-процесуального закону та відомчих нормативних актів під спільним керівництвом начальників оперативного та слідчого підрозділів.

Література

1. Патик А.А. Взаємодія слідчих та оперативно-розшукових підрозділів при розкритті та розслідуванні майнових злочинів : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2010. 233 с.
2. Цимбал Г.П. Взаємодія як умова забезпечення виявлення і розслідування податкових злочинів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2005. 21 с.
3. Князев С. Взаємодія слідчого зі співробітником оперативного підрозділу у кримінальному провадженні. *Підприємництво, господарство і право. Кримінальне право*. 11/2019. С. 295–301.
4. Абламський С.Є., Юхно О.О., Лук'яненко Ю.В. Взаємодія слідчого з іншими органами і підрозділами при розкритті та розслідуванні кримінальних правопорушень : навчальний посібник / за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О.О. Юхна. Харків, 2017. 152 с.
5. Січковська І.В. Особливості взаємодії слідчого з оперативними працівниками на початковому етапі досудового розслідування сексуальних убивств. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 4/2020. С. 336–339.
6. Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні : Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 07.07.2017 р. № 575. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0937-17#Text> (дата звернення: 31.10.2021)
7. Топчій В.В. Поняття взаємодії слідчого з працівниками оперативних підрозділів. *Науковий вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка*. 2012. № 3. С. 274–283.
8. Яковлев О. Взаємодія слідчого з оперативними підрозділами під час проведення слідчих (розшукових) дій. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2017. № 1. С. 218–224.
9. Невчаль А. Взаємодія слідчих з оперативними підрозділами під час проведення обшуку в житлі чи іншому володінні особи. *Підприємництво, господарство і право. Кримінальне право*. 11/2019. С. 333–339.